

- PABST, Walter (1972): *La novela corta en la teoría y en la creación literaria*, Madrid, Gredos.
- PEIRATS NAVARRO, Anna Isabel (1998): «L'Espill de Jaume Roig: Notes per a una edició crítica», *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*, vol. 74, p. 13-22.
- RIQUER, Martí de (1993): *Història de la literatura catalana. Part antiga*, vol. 4. Barcelona: Ariel.
- VITRY, J. de (1890): *The Exempla or Illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry*, edició a cura de Th. F. Crane, Londres, David Nutt, Publications of the Folk-lore Society. [Reimpressió: Nedeln, Liechtenstein: Kraus Reprint, 1967.]
- YSERN I LAGARDA, Josep-A. (1996-1997): «Retòrica sermonària, *exempla* i construcció textual de l'Espill de Jaume Roig», *Revista de llengües y literatures catalana, gallega y vasca*, p. 151-180.
- YSERN, Josep-A. (2009): «Ressenya de: Jaume Roig (2006) *Espill*, Edició, traducció i comentaris d'Antònia Carré. Barcelona: *Quaderns Crema*», *Estudis Romànics*, 31, p. 524-529.

RUBIO VELA, Agustín (2010): *Joanot Martorell y el condado de Dénia. Una clave en el Tirant València* (edició de l'autor, no venal), 124 p.

Dedicat al doctor Martí de Riquer i als dos fills de l'autor, aquest nou estudi de l'historiador medievalista Agustín Rubio sustenta una tesi com a punt central: Joanot Martorell (València ca. 1410-1465), el gran novel·lista de la literatura catalana del segle XV, va escriure la seua obra els darrers anys de la seua vida, com és generalment admés, però ho féu —i açò és la novetat— en un ambient i circumstància concrets, durant l'exercici del càrrec de procurador del comte de Dénia en aquesta vila de la Marina en els anys 1460 a 1463. En això s'aparta d'una altra tesi que ve defensant el professor Jaume Torró, de la Universitat de Girona, el qual identifica l'escriptor valencià amb un personatge homònim que va formar part de la cort de l'infant Carles d'Aragó, príncep de Viana, a Barcelona, a l'època de la sublevació de Catalunya contra el rei Joan II.

Rubio Vela comença per subratllar el trastamarisme dels Martorell, antecedents familiars i biogràfics de Joanot que no s'adiuen amb un canvi de partit a favor de l'infant, primogènit d'Aragó i de Navarra, en contra del seu progenitor —tot i que no s'ha d'oblidar que era un membre de la mateixa dinastia, enfrontat amb el rei per la successió navarresa. El pare de Joanot, Francesc Martorell, cavaller, fou jurat de València en el primer govern municipal (1412) format per la facció antequerista encapçalada pels Centelles després de la cruenta desfeta de l'urgellisme valencià a la batalla de Morvedre. El secretari d'Alfons el Magnànim a Nàpols Francesc Martorell era parent seu amb molta probabilitat, i el mateix escriptor formà part de la cort napolitana els anys de 1450, amb el càrrec palatí de cambrer del rei. El novel·lista mantenia bones relacions amb l'infant Enric d'Aragó, mestre de Santiago a Castella, i amb el mateix Joan de Navarra, futur rei Joan II, germans tots dos del Magnànim, i rebia un tracte de favor de la reina Maria, lloctinent del regne, en el litigi de la família Martorell per conservar els dominis de la vall de Xaló (1442).

Sintetitzem la posició de Torró, exposada en un article de *L'Avenç* (núm. 273, octubre de 2002). Quan els moderns estudiosos de la biografia de Martorell, J. Villalmanzo i J. Chiner, creuen que el cavaller valencià degué tornar de Nàpols en morir el rei Alfons (1458), residint a la ciutat de València, en la casa dels seus germans Damiata i Jaume, els últims anys, el professor de Girona afirma diferentment que passà a integrar-se en el seguici del príncep Carles, acollit a la cort napolitana pel seu oncle, i que es traslladà d'ençà de la mort del monarca a Sicília i després a Barcelona: un Joan Martorell, identificat per ell amb l'escriptor, hi ocupava el càrrec d'escrivà de ració i l'ofici cortesà de trinxant del primogènit, com documenta als registres de Cancelleria d'aquest.

És cert —argumenta Rubio— que la documentació al·lusiva al dit Martorell en l'entorn de l'infant Carles en cap cas expressa la condició jurídica de cavaller del personatge, el que resulta incomprendible en el nostre novel·lista; havia estat elevat al rang militar almenys ja el 1440, i feia ostentació d'un exacerbat orgull de classe que ja va ressaltar Riquer. En una ocasió, aquest Joan Martorell, quan actuava a Barcelona en qualitat de procurador del príncep, és mencionat contràriament com a ciutadà de Valèn-

cia; Jaume Torró ho explica com una confusió del notari. En la major part dels documents que hi fan referència, el personatge és dit *En Johan Martorell*, i altres vegades *Johan* o *Johanot*, sense l'article personal, cosa realment injustificable si pertanyia a l'estament militar, en el qual cas mai no s'obviava, i especialment en unes actes oficials, el tractament que li corresponia de *mossén*; en un document municipal barcelonés, excepcionalment, és dit *mossèn Martorell*, ja mort l'infant. En segon terme, l'autor destaca la incongruència del càrrec d'escrivà de ració, un ofici de la cort reial netament administratiu, que era habitualment ocupat per ciutadans, i no per membres de la noblesa. Per aquestes raons, Agustín Rubio descarta que pugui identificar-se amb el cavaller escriptor aquest valencià homònim vinculat al príncep de Viana a Barcelona.

Ja l'any 1918, M. Gutiérrez del Caño, director de la Biblioteca Universitària de València, havia exhumat un document de la Batlia General on apareix Joan Martorell, cavaller, exercint el càrrec de procurador del comtat de Dénia i Xàbia, personatge que va identificar amb l'autor del *Tirant*. Tot valorant aquesta notícia, Rubio Vela, al seu torn, ofereix nous documents dels arxius Municipal i del Regne, a València, en idèntic sentit: el comtat de Dénia, concedit per la corona trenta anys abans a Diego Gómez de Sandoval, *adelantado* major de Castella i persona de la màxima confiança dels Trastàmars aragonesos, era administrat en nom del senyor, almenys des de gener de 1460, per Joan Martorell, cavaller. Aquest, que en defensa dels drets senyoriais no dubtava a enfrontar-se amb el mateix batle general Berenguer Mercader, parent seu, es mantingué en aquest ofici prop de tres anys, fins als darrers mesos de 1462, quan els jurats de València prengueren el control directe del castell de Dénia, per raons de seguretat del regne. La privença de Sandoval amb Ferran d'Antequera i els seus fills, els ambiciosos *infantes de Aragón* de la historiografia castellana, el va portar a militar en l'oposició nobiliària a Joan II de Castella, raó per la qual acabà essent desposseït dels dominis en aquest regne, i consegüentment compensat per l'infant Joan, rei de Navarra, amb el comtat de Castro i, al regne de València, el de Dénia i la vila d'Aiora, territoris desmembrats del ducat de Gandia, pertanyent al mateix infant; després de lluitar a la batalla d'Olmedo (1445), es va exiliar definitivament (†1454) a la Corona d'Aragó.

Hi ha un incident, més aviat escandalós, de la vida de Joanot Martorell que Agustín Rubio relaciona amb una primera aproximació del cavaller a la família Sandoval: la seua participació en l'assalt i empresonament d'uns mercaders castellans al castell de Xiva, baronia del llinatge Montcada, l'octubre de 1449. Més que no un acte de bandolerisme nobiliari, hauria estat una acció de guerra contra Castella, i de fet Joanot no trigà a ésser exonerat de culpa pel lloctinent reial Joan de Navarra. Alfons el Magnànim havia concertat treves amb el regne veí el 1448, amb el qual mantenia una posició ambigua; no-gensmenys, el seu germà Joan, ensems amb els magnats castellans exiliats a la Corona d'Aragó, volien la guerra, per tal de recobrar llurs béns confiscats per la corona castellana; la noblesa valenciana titular de senyoriis a la frontera hi era també favorable, per obtenir beneficis en incursions contra viles i mercaders d'aquelles contrades. En canvi, els jurats de València eren del tot contraris a les hostilitats, que perjudicaven el comerç i l'aprovisionament alimentari de la capital.

La ciutat de València no aprovava la segregació del patrimoni reial de viles i ports importants com Dénia i Xàbia; ja feia anys s'havia oposat amb èxit a la donació de la vila de Lliria al mateix Gómez de Sandoval, decidida per Alfons el Magnànim. Els monarques, ja al segle XIV, es comprometien per privilegi a no separar del reialenc les més notables viles i castells del regne, i constituïa una infracció a aquesta norma la donació de Dénia. No és d'estranyar, per això, que aprofitant l'avinentesa de la mort de Sandoval el 1454, i en connivència amb els habitants de la vila, que es resistien a sotmetre's a un senyor, la ciutat demanà al lloctinent general Joan de Navarra que no donàs possessió de l'herència del comtat als fills del difunt, mentre que esperaven la resolució al respecte del rei Alfons, consultat pels jurats valencians sobre l'existència de contrafur en tal alienació. La fortuna volgué que el monarca traspassàs el 1458 abans d'haver pronunciat sentència, i és llavors quan el nou rei Joan II, amb una astuta maniobra, procedí a lliurar de fet el domini senyorial a Ferrando i Diego, fills i hereus del comte, i més tard a anul·lar el procés (1459). Aquest és el moment de l'arribada del cavaller Joan Martorell a Dénia amb el càrrec de procurador o governador del territori en nom dels senyors castellans, absents del país, a la qual ja s'ha fet al·lusió. El govern del cavaller al comtat degué finir poc abans del novembre

de 1462, quan la ciutat de València, tot alegant el perill que suposava la possessió del port i castell deniers en mans d'un magnat castellà, en un moment en què els catalans, ja en plena revolta del principat contra Joan II després de la mort del príncep Carles, havien proclamat sobirà el rei Enric IV de Castella, al·legà la necessitat d'assegurar la plaça —corrien rumors d'una invasió del regne de València per part d'Enric— i prengué sota el seu control el castell i el comtat; hi fou designat alcait Galceran d'Eslava, cavaller. El rei Joan, aclaparat per la revolta catalana, a la qual es sumava en terres valencianes la de Jaume d'Aragó, senyor de la baronia d'Arenós —fill natural del duc de Gandia Alfons d'Aragó i d'Arenós— s'hi hagué de conformar pel moment. Com anota Agustín Rubio, en tal conjuntura apareix documentat per darrera vegada Joan Martorell com a oficial del comte de Dénia, en data de gener de 1463, i ha de creure's que cessà llavors en l'exercici del seu càrrec, substituït per una persona de confiança del govern valencià. Eslava, al seu torn, es mantingué molts anys en l'alcaidia, el temps que va durar el domini de la ciutat sobre el castell, fins que el 1477 tornà al seu senyor titular.

¿Era aquest Joan Martorell, cavaller, procurador de Ferrando de Rojas, comte de Castro, al comtat de Dénia, el nostre escriptor? L'autor s'inclina per una resposta afirmativa, amb les cauteles exigides per una elemental prudència, i exhibeix per tal de demostrar aquesta tesi proves i arguments de consideració. És ben sabuda l'estreta relació de confiança entre el dit Ferrando de Rojas i Joan II d'Aragó. Rojas era amb el rei durant la crisi de Lleida, el desembre de 1460 i primers mesos de l'any següent, quan el monarca feia posar en presó el príncep Carles, no dubtant a enfrontar-se amb els catalans partidaris de l'hereu de la corona, i la muller del comte, Juana Manrique, viatjava secretament a Castella amb una ambaixada confidencial del sobirà a Enric IV, que era simpatitzant de la causa de l'infant. Doncs bé, estant el rei a Fraga, el 9 de febrer de 1461, expedix una provisió molt favorable als germans Joanot i Jaume Martorell: mana peremptòriament al jutge reial Tomàs de Cotlliure dictar sentència en breu termini en la demanda posada per aquells contra els hereus de Gonçalbo d'Íxer i la seua muller Agnès de Portugal, pels suposats drets que creien tenir en les antigues possessions familiars de la vall de Xaló. L'autor, no sense motiu, relaciona la presència a la vila de Fraga, com diu textualment el document, de Joanot amb la seua condició de procurador del comte de Castro, i la causa de la gràcia reial a l'escriptor amb la susdita intimitat de què gaudien els Rojas Sandoval amb el rei Joan. En un segon document, expedit a Tudela el març de 1462, el mateix monarca, ja iniciades les hostilitats a Catalunya, dóna als germans Martorell el tracte, protocolari però no exempt de significat, d'amats, *dilectos nostros*, adjectiu ben poc probable, com remarca l'autor, en cas de militar el nostre Joanot en el bàndol oposat a Joan II.

En suport de la tesi que Joanot Martorell escrigué *Tirant lo Blanch* en el temps de la seua residència a Dénia amb l'ofici de procurador del comte, aporta Rubio Vela algunes al·lusions mes o menys críptiques escampades en el curs de la novel·la que concordarien estretament amb la seua vinculació a la família Sandoval; un fet que es devia en alt grau a la situació d'estretor econòmica que vivia el cavaller els darrers anys de la seua vida, necessitat d'un càrrec compatible amb la seua condició que li reportàs una renda. Creu, però, que no han de negligir-se tampoc en aquesta proximitat de l'escriptor amb el noble castellà les particulars afeccions poètiques de Diego Gómez de Sandoval, el primer comte, ni menys encara el seu gust extremat per la matèria de cavalleria; de fet, va encarregar a Alonso de Cartagena la composició del *Doctrinal de los cavalleros*, un "*manual de conducta caballeresca*."

Entre aquelles referències velades, citem l'aparició d'un fantàstic misser Albert de Riusech com a cavaller anglès de l'orde de la Garrotera (cap. LXXXV), relacionable amb el realment existent Gabriel de Riusech, juríconsult de València, que havia estat col·lega mal avingut amb Martorell en el govern del comtat, i amb les expressions despectives de l'escriptor sobre els homes de lleis, que, com les dones, diu, «en la ploma i en la llengua tenen tota llur defensió», idea pròpia d'un cavaller obsessivament orgullós de la seua condició. Riquer hi creu veure al·ludida la noble família valenciana de Riusech, però és cert, apuntem nosaltres, que el tractament *misser*, aplicat generalment en els regnes de la Corona catalano-aragonesa als graduats de doctors en dret, aconsella descartar-ho, i que la inclusió de misser Riusech en la llista dels cavallers del nou orde de la Garrotera, uns amb noms reals, i altres manifestament imaginaris —re-

lacionat després d'un *miçer Johan Stuart*— sembla jugar a l'equívoc amb probable intenció sarcàstica. Tot i això, no ha d'oblidar-se que aquest apel·latiu de respecte es donava a Itàlia —on Joanot Martorell havia residit—, generalment a persones constituïdes en autoritat, així a cavallers com a magistrats, juristes i graduats universitaris (cf. Battaglia, *Grande Dizionario della lingua italiana*, s. v. *messère*).

Altres al·lusions emmascarades al llinatge comtal de Rojas Sandoval en la novel·la de Martorell que ha extret l'autor serien de caràcter més directe. Així, l'aparició del corb, senyal heràldic primitiu de la família, en una pàgina del *Tirant* (cap. CXXV, ed. d'A. Hauf), on el protagonista mana fer una bandera vermella, *e féu-hi pintar un corb*; tanmateix, els especialistes hi veuen generalment l'escut d'armes de Janos Hunyadi, dit *el comte Blanc*, que es creu el personatge històric inspirador de l'heroi literari de l'obra. En la divisa llatina que envolta la figura del corb a l'esmentada bandera —*Avis mea, sequere me, quia de carne mea vel aliena saciabo te*—, la qual el mateix Joanot deixa entendre que porta una clau encoberta, troba combinacions de síl·labes que farien referència a noms familiars, no sols el de Carmesina, ja identificat per Albert Hauf, ans també el de Beatriz de Avellaneda, la primera esposa del comte Diego Gómez de Sandoval, morta tràgicament per ordre del marit per sospites d'infidelitat; al nostre parer són jocs força complexos, sols a l'abast d'un lector iniciat en el secret. El nom del llinatge de Roca Salada, el propi del cavaller Tirant, és possible que amague, segueix raonant l'autor, les dues síl·labes inicials dels cognoms Rojas i Sandoval: un homenatge al valent militar que fou el primer comte de Castro, que no podia deixar de suscitar l'admiració cavalleresca de Joanot Martorell. Més clara, fins i tot flagrant, ens sembla la relació que estableix del nom de la infanta Ricomana, filla del rei de Sicília, donzella que és objecte de grans elogis, *de inextimable bellea..., molt sabuda e de moltes virtuts complida* (cap. C), amb un personatge real que conegué Joanot; es tracta de Joana Manrique, tia del poeta Jorge Manrique, muller de Ferrando de Rojas i persona dotada de grans qualitats de caràcter, que fou capaç de servir en delicades comissions polítiques a Joan II; hi apareixen les vocals del nom i les síl·labes invertides del cognom d'aquella senyora, en una forma que no pot ser considerada casual.

L'últim capítol, dels sis de què consta l'obra, es dedica al problema no resolt de la dedicatòria del *Tirant lo Blanch* a un infant de la casa reial portuguesa: *al sereníssimo príncep don Ferrando de Portugal*. Joanot Martorell confessa en la dedicatòria haver traduït la novel·la, de primer antuvi, del suposat original anglès al portugués, a instàncies d'aquest senyor, al qual s'adreça en termes superlatius: *Molt excellent, virtuós e gloriós príncep, rey spectant, o molt illustre príncep e senyor rey spectant don Ferrando de Portugal*, i més tard haver-la novament vessada *en vulgar valenciana*. La qüestió sorprenent d'un príncep pretensament hereu que mai no va ser rei de cap regne, l'ha explicada Martí de Riquer amb la conclusió que l'herència esperada era la de Catalunya, atès que l'infant era cosí germà del conestable Pere de Portugal, proclamat durant la revolució contra Joan II *rei dels Catalans*, i que aquest no tenia descendència. Agustín Rubio ho posa en dubte, per raons cronològiques —Ferrando va residir a Catalunya en la cort del seu parent entre agost de 1464 i març de 1465, quan ja era enllestida l'obra, i resulta obvi que les contingències polítiques d'aleshores no podien influir en la dedicatòria, si acceptem que havia estat redactada també amb anterioritat. L'infant Ferrando, duc de Viseu, era fill del rei Duarte de Portugal i d'Elionor d'Aragó, i germà del també rei Alfons V l'Africà (1438-1481), i si no va regnar, és cert que fou pare del rei Manuel l'Afortunat (1495-1521). Va practicar accions de corsarisme contra el nord d'Àfrica, a l'època de les conquestes de Ceuta i d'altres places pel germà, i aquestes expectatives d'expansió africana suggereixen a l'autor la hipòtesi que, descartades prèviament per ell les possibilitats successòries de l'infant al tron a Catalunya ni al seu propi país, pogués ser un regne africà conquerit pel mateix príncep en un desitjat futur la corona que es diu que li era destinada.

El regne africà era sols una bella fantasia, i l'autor reconeix que l'enigma de l'infant portugués resta obert. Aquest punt ens suscita una reflexió que se'ns permetrà exposar. Admés que la versió del Tirant de l'anglès al portugués i al català o valencià és un recurs literari, no insòlit com és sabut, una ficció en la qual Martorell fa còmplice un personatge real, l'infant Ferrando, del qual es diu *servidor afectat*, i que per això cal suposar protector de l'infortunat cavaller lletraferit, que no dissimula en el famós proemi les desgràcies que l'afligeixen —*les adversitats de la noyble fortuna qui no donen repòs a la mia pensa*—, ¿cal que donem a la hipotètica herència d'una corona un valor que vaja més enllà

d'una cortesia —és veritat que fora mida— envers la persona de sang reial que hom desitja complaure? Com també escriu Rubio Vela, qualsevol infant és un potencial hereu de la corona. Pel que fa al punt de la identificació de Riquer de l'esperada corona amb la catalana, hi ha una cosa certa: l'octubre de 1465 —ja era mort Joanot Martorell, finat vers el mes de març anterior (Villalmanzo, 1995)—, el conestable Pere de Portugal va trametre a la cort portuguesa per ambaixador l'abat de Montserrat, en demanda d'ajuda per a la defensa del seu tron a Catalunya; a canvi, oferia a l'infant Joan, fill d'Alfons V, la possibilitat de succeir-lo, car el *rei dels Catalans* mancava d'hereus directes, i la mateixa oferta havia de comunicar-se, alhora, a l'infant Ferrando per a un dels seus fills (Martínez Ferrando, 1936). Tanmateix, aquesta voluntat poc concreta de Pere de Portugal, que Joanot no arribà a conèixer, podia haver-se estimat, feta pública pel nostre escriptor temps enrere, una intromissió imprudent.

L'estudi s'acompanya d'un Apèndix documental acurat, de dinou peces inèdites conservades a l'Arxiu Històric Municipal de València i a l'Arxiu del Regne, així com d'una esplèndida bibliografia amb vuitanta-tres entrades.

Per concloure, direm que el llibre que ens ocupa constitueix, en primer lloc, una aportació sòlida i documentalment fonamentada a una època mal coneguda de la biografia de Joanot Martorell, escrita amb el rigor històric i la prudència de judici que caracteritzen Agustín Rubio Vela. L'ús de les fonts valencianes, i singularment de les sèries de l'Arxiu Municipal de València, que l'autor, després de dècades d'investigació, coneix com molt pocs, hi va unit al d'una base bibliogràfica, la clàssica i la més recent, i un coneixement de la historiografia i la literatura castellanés del segle xv que hem de qualificar d'excel·lents. Aquest període de la vida de Martorell compta, com ha estat dit, amb la proposta prèvia, de diferent orientació, de Jaume Torró, el que deixa obert un interrogant. És Joanot el Martorell de Barcelona? Ho és, per contra, el de Dènia?

Recapitulant, entenem que la posició de Jaume Torró recolza en unes bases no bastantment provades. Si un escriptor no pot cultivar les lletres fora o al marge d'una cort —afirmació sens dubte exagerada, que no es justifica amb la realitat de les nostres lletres—, i no existia tal cort de forma plena a la Corona d'Aragó d'ençà de la marxa sense retorn d'Alfons el Magnànim a Nàpols, és cert, tanmateix, que sols per extensió pot qualificar-se de tal la casa del dissortat príncep Carles. D'acord amb les anotacions del *Dietari* del barcelonés Jaume Safont (ed. de J. M. Sans i Travé), l'infant, arribat a la capital de Catalunya, des de Sicília, el 28 de març de 1460, hi degué romandre fins a la celebració de corts catalanes a Lleida, on, el 2 de desembre, fou arrestat d'ordre del seu pare i traslladat al castell de Morella; deslliurat de la presó, tornà a residir a la ciutat de Barcelona del 12 de març de 1461 al 23 de setembre del mateix any, quan el va sorprendre la mort al palau reial major. Tot plegat, uns catorze mesos dividits en dos temps, un període curt i inestable perquè s'hi pogués originar un focus de creació literària.

Ja el desembre de 1458, a Messina, era oficial seu un Joan Martorell, valencià, qualque vegada dit Joanot, que mai no és qualificat de cavaller, i com s'ha dit no era acostumat proveir el càrrec d'escrivà de ració, administratiu i no pas polític, en un membre de l'estament militar. Les *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós* (ed. de F. M. Gimeno *et alii*) estableixen que aquest oficial, que porta el control de les quitacions o emoluments dels domèstics del rei i dels béns mobles adscrits a la casa reial, així com del pagament de la tropa, ha de ser *un hom bo, leal e vertader e diligent, qui comptar e scriure sàpia*. Hi cal precisar, però, que al segle xv veiem certa diversitat social en els titulars del càrrec: en el cas de la cort d'Alfons el Magnànim (Ryder, 1987) trobem tres escrivans de ració, Ramon Vidal (†1446), segurament ciutadà, Antoni Olzina, documentat com a cavaller, *miles, scriba porcionis domus regie* (1449), i Joan Dasin (o potser d'Asín), el seu successor, del que no consta que tingués aquest rang. A la casa de la reina Maria, els escrivans de ració documentats no semblen ser de condició militar (F. Hernández-León, 1959). La figura d'un administrador de la cort tampoc concorda amb el cavaller bregós —pense's, entre altres incidents, en el de Xiva— que es reconeix en Joanot. Les missions diplomàtiques que l'infant Carles li comanà a la cort de Castella, al rei de França o al comte d'Armanyac, que el retratarien idealment com un home, escriu Torró, «de maneres amables, culte, ben vestit i ben encavalcat», s'hi ajusten escassament, sobretot quan aquest mateix informa que l'escrivà de ració i trinxant del príncep havia d'avançar les despeses —segurament elevades— dels viatges diplomàtics, on cal

suposar que també hi anaven ensems amb ell juristes i servidors, dels seus recursos propis. Això contrasta durament amb la ruïna econòmica del nostre cavaller, llavors, quan havia de buscar protectors, fins als darrers anys, quan es veié obligat a demanar préstecs per tal de sobreviure a València, car, segons la declaració de Martí Joan de Galba, *lo dit mossén Johanot pasava moltes necessitats*.

Al seu torn, l'ofici de cort de trinçant no el trobem amb aquest nom en les *Ordinacions* del Cerimoniós, el qual hi institueix *dos escuders de lur natura a tallar davant Nós e altres coses faedores que davant Nós per nostre menjar seran posades... qui aytals [=a-ytals] coses pus esperts seran vists*, i ací el mot *natura* hem d'interpretar-lo com de llinatge conegut o homes de paratge. Tot seguint aquesta norma, a la cort d'Alfons el Magnànim "*dos escuderos trinchaban la carne*" (Ryder, 1987); en temps del rei Ferran el Catòlic, era "trinçant major" del monarca, ha de creure's que *ad honorem*, Pere de Perea, cavaller valencià (†1489), notícia que copiem de l'erudit P. Josep Teixidor.

Pel que fa a les propostes d'Agustín Rubio que acabem de comentar, la identificació del Joan Martorell procurador del comtat de Dénia amb el nostre escriptor, durant els anys que se sap que escrivia la seua novel·la, resulta de major força, ateses les raons substantives que el mostren vinculat als comtes de Castro —recordem, almenys l'elogiosa al·lusió, prou explícita i entenedora, a Joana Manrique, l'esposa del segon comte, i el tracte de favor dispensat per Joan II als interessos patrimonials dels germans Martorell, difícils de comprendre en un enemic del rei. És veritat que el cavaller de Dénia mai no és anomenat Joanot, cosa que passa, bé que rarament, amb l'homònim de Barcelona. Era una designació afectuosa o familiar més aviat pròpia d'una persona jove, i Joanot ja comptava llavors més de quaranta anys, però hem d'observar que fins i tot en documentació posterior a la seua mort (1465), dins del fons documental recollit per Villalmanzo i Chiner, li segueixen donant tal nom.

Hi ha, certament, en açò una altra possibilitat, contrària a l'exposada —el mateix estudi ho preveu—, això és, que el Joan Martorell de Dénia no fos l'autor del *Tirant*, sinó un cavaller homònim, cosí segon seu, natural de Gandia i resident a la capital del regne. El juny de 1455, estant absent Joanot a Nàpols, el seu parent mencionat prestava declaració com a testimoni de mossén Joan de Castellví: *L'honorable mossén Johan Martorell, cavaller, habitador de València* (Villalmanzo i Chiner, 1992). Tanmateix, les vinculacions demostrades per Rubio Vela de l'escriptor a la família comtal de Rojas Sandoval no ho fan probable.

Ens hem de felicitar de les notables troballes documentals que han permés que uns anys obscurs de la vida de l'autor del *Tirant lo Blanch* puguem explicar-se amb incidències desconegudes de la seua atzarosa biografia. La riquesa de les fonts arxivístiques d'aquell segle que han perviscut fins a hui permet albergar l'esperança que successives investigacions aclaresquen els dubtes que encara hi romanen. En l'estat actual dels estudis, ens congratulem de les valuoses aportacions a la nostra història literària del llibre objecte d'aquesta nota.

Mateu RODRIGO LIZONDO
Universitat de València

SÁNCHEZ MIRET, Fernando (ed.) (2009): *Romanística sin complejos. Homenaje a Carmen Pensado*. Bern: Peter Lang, 555 pp.

«La romanística no tiene complejos» (p. 541). La penúltima frase del texto de Roger Wright, así como del conjunto de textos de esta obra coral en homenaje a Carmen Pensado, motiva el título del libro, que su editor, Fernando Sánchez Miret, personaliza en la figura de la homenajead, «Carmen Pensado: Una romanista sin complejos» (pp. 9-12).¹ Así se titula la introducción de Sánchez Miret, que ofrece en primer lugar una semblanza sobre la romanista de la Universidad de Salamanca, para lo que se apoya en descripciones —a manera de retratos— procedentes de algunos de los coautores del libro:

1. Respeto el uso de la mayúscula tras dos puntos en este y en otros epígrafes de la obra.